

יעקב נגן

להתעורר ליום חדש

קריאה מתחדשת של התורה ושל החיים

תוכן העניינים

1	הקדמה
9	בראשית: לעשות ולהיות
17	נח: ג'ון לנון ומגדל בבל
27	לך לך: לך לעצמך
35	וירא: אלוהים נמצא בזולת
43	חיי שרה: אלוהי אברהם - אבינו שבשמים או האינסוף?
53	תולדות: המטרה מקדשת את האמצעים?
59	ויצא: אנכי לא מסתדר עם עצמי
69	וישלח: הברכה מתוך הכאב
79	וישב: פגישה עם מלאך
87	מקץ: דיוקנו של יוסף
93	ויגש: עם שהוא משפחה
101	ויחי: הנצח נמצא בעולם הזה
107	שמות: מעשה בנות סימן לאבות
113	וארא: סיפורים קורים לעמים שמספרים סיפורים
119	בא: על חמץ והחמצה
125	בשלח: החיים כציור

129	יתרו: חותן למופת
135	משפטים: למי מגיע צדק?
143	תרומה: תיאטרון הבובות של אלוהים
149	תצוה: יבוא קול ויכפר על הקול
155	כי תשא: שאלות על אלוהים
165	ויקהל: שבת כאן ועכשיו
173	פקודי: מה אתה עושה כשאתה קם בבוקר?
179	ויקרא: הבהמה שבתוכנו
187	צו: המקדש הריק
193	שמיני: יצר הרוחניות
199	תזריע: כהנת החיים
207	מצורע: מביוגרפיה לביולוגיה
211	אחרי מות: חג האהבה
219	קדושים: אמנות האהבה
225	אמור: קוסמוס והיסטוריה
231	בהר־בחוקת: 'מה עניין שמיטה לציף סיאטל'
239	במדבר: לכל איש יש שם
245	נשא: הטוב, הרע והמכוער
255	בהעלותך: לא תתלונן
263	שלח: המלחמה ביצר והמתקתו
271	קרח: מחלוקת והכלה
281	חקת: המטה והדיבור
285	בלק: עם לבדד ישכון
293	פינחס: עיין ערך התמדה
299	מטות: חניכה רוחנית במדבר
305	מסעי: דמו של כהן הגדול

- 309..... דברים: אמנות התוכחה
- 317 ואתחנן: אהבה היא הקשבה
- 321..... עקב: התפילין שבראש - בין מידע למודעות
- 327..... ראה: מה עניין אלוהים לצדק חברתי?
- 333..... שופטים: התמימות השנייה
- 339..... כי תצא: הרי את מיוחדת לי
- 345..... כי תבוא: שמחה כאן ועכשיו
- 351..... נצבים-וילך: יצר הטוב ויצר הנוח
- 355..... האזינו: לכל איש יש אות
- 361..... וזאת הברכה: משה איננו אלוהים

בראשית

לעשות ולהיות

השנה היא 1954. עוד בטרם שטף זרם של המוני ישראלים את תת-היבשת ההודית, נסע עזריאל קרליבך, העורך המיתולוגי של עיתון מעריב, לטיול בהודו. את חוויותיו סיכם קרליבך בספר הודו – יומן דרכים. קרליבך היטיב להבין את ההבדל בין תפיסת העולם המערבית לבין תפיסת העולם המזרחית. הוא מצטט שיחה שקיים עם ראש ממשלת הודו באותה תקופה, ג'והרלל נהרו, שבה הצביע נהרו בפניו על הפער בין התרבות המערבית לתרבות המזרח הרחוק:

הזכרנו את הקשיים המדיניים, שכנראה קשה להתגבר עליהם, והפלטת, דרך אגב: "ובכן השאלה היא מה לעשות?". הוא נתן בי מבט ארוך... ואמר: "רואה אתה, זו שאלה אופיינית לאיש אירופה...". "מדוע?" תמהתי. והוא השיב: "הודי היה שואל: מה להיות...?". (עזריאל קרליבך, הודו – יומן דרכים, תל אביב תשמ"ו, עמ' 266)

ההבדל בין 'לעשות' לבין 'להיות', בהשוואה בין-תרבותית זו, הוא ההבדל בין הרצון לשנות את המציאות לבין היכולת לקבל אותה,

בין פעולה דינמית-אקטיבית ובין קבלה ללא שאיפה ליצור שינוי, בין התכוונות לקראת העתיד לבין ההכרה בנוכחותו של ההווה. מבחינה קיומית, ההבחנה היא בין ההגדרה העצמית כתשובה לשאלה 'מה אני עושה', לבין ההגדרה העצמית כתשובה לשאלה 'מי אני'.

ארץ ישראל נמצאת בנקודת המפגש בין המזרח למערב, ולעובדה גיאוגרפית-היסטורית זו יש גם משמעות רוחנית עמוקה. ביהדות מופיעים יסודות רעיוניים המזוהים בדרך כלל עם תורות המזרח, כמו גם יסודות שהם עיקרי החשיבה המערבית. הבשורה הרוחנית הגדולה של היהדות, בעיניי, היא בשילוב היסודות הללו יחד, העמדה המאחדת את ה'להיות' עם ה'לעשות'.

האם העולם נברא פעמיים?

ההבחנה בין 'להיות' ו'לעשות' והשילוב ביניהן משורטטים כבר בסיפור הבריאה. התורה מספרת על בריאת העולם פעמיים: בפרק א מתוארת הבריאה בחלוקה לפי ימים, ובפרק ב היא מתוארת כסיפור הממוקד סביב דמותו של האדם בגן העדן. הפרשנים נדרשו להסביר את הכפילות וההבדלים בין הסיפורים (הבולטים שבהם ברור האחרון הם הרב סלובייצ'יק בחיבורו **איש האמונה הבודד**, והרב מרדכי ברויאר בכתביו השונים). יש הרואים בתיאור הכפול ביטוי למורכבותה של המציאות ולריבוי הפנים שלה, ויש הרואים בכך ביטויים שונים להנהגת האלוהים את האדם והעולם.

אני מבקש להציע קריאה מזווית ראייה אחרת המסבירה את ההבדל בין הסיפורים כהבדל בין תנועת החיים של 'לעשות' לבין תנועת החיים של 'להיות'. המונחים 'להיות' ו'לעשות' אינם חיצוניים לתורה - הם מופיעים בטקסט עצמו. שני היסודות הללו מונחים באבני הבניין של פרשת בראשית, והיחס ביניהם חוזר לאורך התורה כולה.

בתיאור הראשון של בריאת העולם מציגה התורה בפנינו סיפור של עשייה. האדם נברא בצלם אלוהים, וייעודו הוא לשלוט בעולם: "פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשֶׁהָ וּרְדוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרִמְשָׁת עַל הָאָרֶץ" (בראשית א כח). לשון הבריאה היא: "אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (שם ב ג). בסיפור השני, לעומת זאת, מתוארת חוויה קיומית של 'להיות': האדם מוצג כמי שחי בהרמוניה עם הטבע בגן-העדן, והנימוק לבריאתו הוא "לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבַדּוֹ" (שם ב יח). בתיאור הראשון הקשר בין האיש לאישה מכוון כלפי חוץ – הם נדרשים לשנות את המציאות באמצעות פרייה ורבייה, מצווים להתרבות על מנת לשלוט בעולם. בתיאור השני, לעומת זאת, הקשר בין האיש לאישה מכוון כלפי פנים, והתנועה המספרית היא הפוכה – השניים הופכים לאחד: "וַיִּדְבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבֶשֶׁר אֶחָד" (שם ב כד). האיש והאישה יחד יוצרים מענה לבדידות האנושית – ההוויה האחדותית היא שיאו של הקשר ביניהם.

כמו בשני תיאורי הבריאה, שתי התנועות של 'להיות' ו'לעשות' משוקעות גם בחיים היהודיים. השבוע היהודי מתחלק לשניים: שישה ימים של 'לעשות': "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וַעֲשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּיךָ", ואחריהם יום אחד של מנוחה: "וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לַיהוָה לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלַאכָה" (שמות כ ט-י). השאלה המתבקשת היא: האם החלוקה שבין 'לעשות' ובין 'להיות' מהווה הודאה ברואליות של החיים, בכך שכל ערך מבטל את הערך השני? האם חייבים אנו לבחור בין חיים של 'לעשות' לבין חיים של 'להיות'? האם מדובר בשני צדדים של החיים שלנו, שלא ניתנים לגישור?

התורה מציגה את שני היסודות הללו בשני סיפורים נפרדים של הבריאה על מנת להבהיר כל יסוד בפני עצמו. אך בסופו של דבר

אין כאן שני עניינים, אלא עניין אחד בעל שני פנים. גם בחיים שלנו קיים צורך להפריד בין היסודות השונים, אולם המטרה היא שבחיים דינמיים יתקיים שילוב שיוביל להפריה הדדית בין התנועות - שייצור הרמוניה בין 'להיות' לבין 'לעשות'.

טעם העץ כטעם הפרי - הרב קוק וטום סויר

האפשרות לבדוק מה עלה במחשבה של ריבוננו של עולם, כיצד הוא התכוון לברוא את עולמו, היא מרתקת. בתחילת פרק א מצווה אלוהים את האדמה להצמיח "עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי", אך האדמה מצמיחה "עֵץ עֹשֶׂה פְּרִי" (בראשית א יא-יב). רש"י, המתבסס על המדרש בבראשית רבה (פרשה ה, יא), מפרש: "עץ פרי - שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן". אי-הציות של האדמה לבוראה מכונה בספרות המדרשית 'חטא הארץ'. מה משמעותו של חטא זה? מדוע כה חשוב שלעץ יהיה טעם? הרב קוק (אורות התשובה, ו, ז) הסביר את היחס בין העץ לבין הפרי כאלגוריה ליחס בין האמצעים לבין התכלית - הפרי הוא התכלית, ואילו העץ הוא האמצעי. בורא העולם התכוון שהעץ עצמו יהיה בר טעם, ולא יבוא לידי ביטוי רק בפירותיו. משמע מכאן שהפעולות הן בעלות ערך לעצמן, ולא רק כשלב מכין לקראת המטרה.

ניתן לפתח את הרעיון הזה לכיוונים נוספים, ולהרחיבו לשאלת היחס שבין צורה לתוכן. ייעודה המקורי של בריאת העולם, על פי הקוסמולוגיה של הרב קוק, היה לכוונן עולם שבו צורת החיים החומרית מעידה על התוכן הפנימי. הגוף מתאר את הנפש, החיצוניות משקפת את הפנימיות, ואנו יכולים לבטא את עצמנו גם כלפי חוץ כשם שאנו חווים את עצמנו כלפי פנים. כמונו גם העצים, בעלי החיים - כל הבריאה כולה. הארץ חטאה בכך שהפרידה בין הצורה

לבין התוכן. מעתה העץ הוא רק אמצעי בדרך אל הפרי, והוא אינו נושא בטעמו של הפרי בכל ישותו והווייתו העצית. הארץ, בלשונו של הרב קוק, 'הכחישה את עצמיותה'. במקום להעז ולהיות היא עצמה, כפי שייעד אותה הקב"ה מלכתחילה, בחרה האדמה לממש את עצמה באופן חלקי בלבד. עתה, כל מעשינו בעולם הזה הם רק שלב בדרך למטרה העתידית. הם חסרי משמעות קיומית מצד עצמם. כדי להמחיש את רעיונו של הרב קוק נביא אנקדוטה מתוך ספרו הקלאסי של מארק טוויין, טום סויר. באחד הפרקים מענישה הדודה פולי את טום וגוזרת עליו לצבוע מחדש את הגדר המקיפה את החצר. הדודה פולי מסמלת את המציאות שבה 'אין טעם העץ כטעם הפרי'. רק ל'פרי', היינו הגדר הצבועה, יש ערך, ואילו פעולת הצביעה - הדרך להגיע אליה, היא עונש. טום, לעומתה - למרות גילו הצעיר ואולי בזכותו - הגיע לתובנה אחרת על החיים האידיאליים, וגילה לחבריו את הסוד: הדרך איננה רק אמצעי או קללה, אלא ברכה ושפע. התובנה החדשה קוסמת לחברים כל כך עד שבסוף הסיפור הם נותנים לטום את האוצרות שלהם כדי לזכות ולהשתתף בצביעת הגדר.

בדברי המדרש שמצטט הרב קוק טמון סוד גדול על החיים. בשפה הרוחנית מוגדר היעד הרוחני כ'התעוררות'. הנחת המוצא היא שישנה מציאות שבה חייו של אדם חולפים בעוד הוא למעשה ישן. הניגוד בין ה'ישן' לבין ה'ער' מתייחס למודעות של האדם ולאופן שבו הוא חי את חייו. במידה רבה היעדר המודעות לחיים נובע מנדידת התודעה של האדם אל העבר (המחשבות על שעבר עליו) או אל העתיד (ההרהורים על הצפוי לו). האדם אינו נוכח במקום היחיד שבו החיים חולפים - ההווה, או כפי שאמר פעם ג'ון לנון: "החיים הם מה שקורה לך בזמן שאתה עוסק בלתכנן תכניות

אחרות". אדם 'ישן' הוא אדם שאינו נוכח בהווה, אדם 'ער' הוא מי שמצליח להתרכז ולהיות נוכח בהווה באמת.

הדברים מתקשרים לשאלה שהעלינו קודם לכן - אם ניתן לחבר את עולם ה'לעשות' עם עולם ה'להיות'. כאשר העשייה מכוונת רק למטרה ולתכלית, היא מנותקת מן ההווה שלה. זוהי מציאות של 'חטא הארץ': עולם העשייה קיים בפני עצמו, בלי קשר למהות הפנימית שלנו. אולם אם נצליח לחוות את העשייה כערך, כמהות בפני עצמה, נזכה שהיא תהפוך למימוש של חווית החיים שלנו. נגלה כיצד ה'לעשות' הופך להיות ה'להיות' שלנו.

עץ הדעת ועץ החיים

עתה נבין את עונשו של האדם בעת שגורש מגן עדן. האכילה מעץ הדעת יצרה אצל אדם וחווה שינוי תודעתי. נפקחו עיניהם לדעת טוב ורע: כל דבר במציאות חיהם עתה הוא טוב או רע. פקחת העיניים הזו, המאפשרת מבט בוגר יותר על החיים, היא גם העונש שאותו הם קיבלו, שהוא בעיקרו עונש תודעתי. לא המציאות השתנתה, כי אם יחסו של האדם אליה. מיד אחר כך, במילים: "בְּזַעַת אֶפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג ט), מתאר הקב"ה את מאבק הקיום הצפוי לאדם בחייו. בקריאה ראשונית נדמה שהמילים הללו מתארות את קללת האדם, אך האם לא ייתכן שהמאמץ הכביר שאנו משקיעים כדי להתקיים ולחיות יכול להוות עבורנו לא קללה אלא חיבור לעצם החיים ולטעמם? רבי נחמן מברסלב בפרשנותו הרעננה מלמד כי המילה 'זיעה' מורכבת מראשי המילים של הפסוק בתהלים (קיה כד): "זֶה הַיּוֹם עָשָׂה י-ה-ו-ה נְגִילָה וְנִשְׂמַחָה בּו" (ליקוטי מוהר"ן, תנינא תורה ו). דווקא בזיעה מוצא רבי נחמן ברכה ושמחה לאדם.

הקללה שבפסוק 'בזעת אפך' נעוצה בכך שהאדם הוא זה שמחשיב את הזיעה לקללה. אך אם רק יבין כי הזיעה עשויה לשמש מפתח למציאת משמעות קיומית, תהפוך הזיעה לברכה. החיבור לעץ החיים, שנמנע מאתנו עם גירושם של אדם וחוה מגן עדן, יכול להיות מושג בדרך תודעתית. אם נשכיל לפרק את הקללה של "בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹאכַל לֶחֶם" ולתרגם אותה לברכת "זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה'", ייתכן ונצמד צעד קטן לתיקונה של חווית החיים המפוצלת שלנו לכיוון של מציאות קיומית אחדותית יותר. הבשורה היהודית היא הכלת שני הכוחות - הכוח להיות והכוח לעשות - בחיים עצמם.

נח

ג'ון לנון ומגדל בבל

John Lennon – Imagine

Imagine there's no countries

It isn't hard to do

Nothing to kill or die for

And no religion too

Imagine all the people living life in peace

You may say

I'm a dreamer, but I'm not the only one

I hope some day you'll join us

And the world will be as one

דמיין - ג'ון לנון

דמיין עולם ללא מדינות

זה לא קשה לדמיין כך

אין על מה למות או להרוג למענו

אין דת כלל

דמיין את כל האנשים חיים בשלום
אתם יכולים להגיד שאני חולם
אבל איני היחידי
אני מקווה שבבוא היום תצטרפו אלינו
והעולם יהיה כאחד

לרבים מאתנו השיר הזה נוגע בלב: אנושות מאוחדת שאין לה סיבה לריב, המלחמות הן נחלת העבר, המשותף רב על השונה, שפה אחת לכולם, הכול ברור ומובן - שלום. עוצמתו של השיר נובעת מעוצמתו של החלום, ומעומק הכמיהה שלנו לשוב בחזרה אל ראשיתו של העולם, אל מציאות טבעית וראשונית הקודמת לכל הטעויות והסכסוכים. שהרי אב אחד לכולנו, אם אחת ילדה אותנו. יסוד זה משתקף בלשון המשנה (סנהדרין ד, ה): "לפיכך נברא אדם יחידי... מפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאביך". העובדה שהתורה פותחת בסיפור בריאת האדם שומטת את הבסיס לטענות של גזענות והתנשאות על רקע לאומני. אולם שירו של ג'ון לנון, הנטוע בעולם הדמיון, מעיד כמה התרחקנו מן התודעה שכל בני האדם הם אחים. העולם רווי מלחמות ומאבקים, פירוד ושנאה. חזון האחדות המיוחל נראה רחוק מתמיד. עיון בסיפור מגדל בבל יכול, אולי, לסייע לנו להתמודד עם המציאות המפוצלת שבה מתקיימת האנושות, ועם תוצאותיה.

מגדל בבל - מגלומניה או פחד?

וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים... וַיֹּאמְרוּ הֶבֶה נִבְנֶה
לְנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרָאשׁוּ בְשָׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לְנוּ שֵׁם פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי
כָּל הָאָרֶץ. (בראשית יא א, ד)

הפסוקים הללו מתארים את מרד הנעורים הראשון בהיסטוריה. התכנסו כל בני האדם והחליטו להשקיע את כל מרצם בבניית מגדל. למה דווקא מגדל? מה הם התכוונו לעשות אתו?

רש"י מתאר את האנרגיה המרדנית כמגלומניה: "באו בעצה אחת ואמרו... נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה" (רש"י לבראשית יא א). בני האדם מבינים שכל אחד מהם לבדו הוא חלש מול כוחו של הבורא, אך בעבודת צוות ובמאמץ משותף הם בעלי עצמה. המגדל נועד לכבוש את העולם של מעלה: נגיע אליו ונראה לו מי אנחנו! אלוהים, בתגובה, מפזר את האנושות לכל עבר ומבלבל את השפה. כך נמנעה מבוני המגדל היכולת להמשיך במזימתם.

הרשב"ם, לעומתו, מוצא פנים אחרות במרד הנעורים. הוא מפרש את בניית המגדל כאקט של פחד של האדם להשתמש בכוחו, ולא כהעצמה חסרת פרופורציה של כוחו: "לפי הפשט מה חטאו דור הפלגה?... אלא לפי שציווה הקב"ה: 'פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשְׁהָ', והם בחרו להם מקום לשבת שם ואמרו: 'פֶּן נִפּוּץ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ', לפיכך הפיצם משם בגזרתו" (רשב"ם לבראשית יא ד). הקב"ה מייעד את בני האדם לגדולות. הוא מצווה אותם להגיע לכל קצווי תבל, לפתח זהויות לאומיות, שפות שונות ותרבויות שונות: החל מהאסקימוסים שילמדו לחיות בתנאי קור וכלה ביושבי המדבר והחקלאים עובדי האדמה. אולם בני האדם מפחדים לממש את ייעודם. הם מתכנסים יחד, במרחב אחד, בשפה אחת, במגדל אחד, מסרבים לקבל על עצמם את תפקידם. בתגובה לכך אלוהים מנחה אותם בחזרה לכיוון הנכון: "וַיִּפֶץ ה' אֶתְּם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ... עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי שָׁם בָּלַל ה' שִׁפְתַּי כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפְצִים ה' עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ" (בראשית יא ח-ט).

משמעות הסיפור לפי פירושו של הרשב"ם הפוכה מזו של רש"י. בעוד רש"י מציג סיפור שלפיו אלוהים רוצה באחדות האנושית ובני אדם הם האשמים בפירוד, הרשב"ם מציע פירוש מפתיע, מרתק ומשמעותי לימינו: לא שאפתנותו של האדם ורצונו לכבוש את השמים הם שמכשילים את בניית המגדל, אלא הפסיביות האנושית ופחדו של האדם מפני היציאה אל העולם הרחב וכיבושו. מדברי הרשב"ם אנו מבינים שהפיזור הדמוגרפי-גיאוגרפי איננו עונש אלא דרך לממש את ייעודה של האנושות. הפיזור יוצר עושר של תרבויות ושל שפות. המגדל נקרא 'בבל' בשל המרחק התרבותי שנוצר עקב בלבול השפות: "לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ" (בראשית יא ז). מטרת הבלבול היא לשבור את האחידות הלאומית-תרבותית: "וַיֹּאמֶר ה' הֵן עַם אֶחָד וְשִׁפְהָ אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחָלֶם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא יִבְצָר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת" (בראשית יא ו). בני האדם רצו לחיות ביחד, ואילו אלוהים רצה שבני האדם ייפרדו ויפוצו לכל עבר. אולם כיום אנו חווים את חסרונותיו העצומים של הפירוד: המלחמות, השנאה, המתח והחשדנות. מה יש בו, בפירוד הזה, שהיה חשוב כל כך לכורא עולם?

לבטל את 'האח הגדול'

התבוננות במשל המופיע בקבלת האר"י תעניק לנו זווית חדשה להבנת סיפור מגדל בבל. היקום, לפי קבלת האר"י, היה בראשיתו שלם, מאוחד והרמוני. הייתה זו מציאות שבה הכלים, עולם החומר, קיבלו את השפע האלוהי והתמלאו בו. אולם בשלב כלשהו לא יכלו הכלים להכיל עוד את עוצמת האור, והם נשברו. האור האלוהי ששכן בכלים התפזר לכל עבר, והוא טמון עד היום בתוך המציאות כניצוצות. מיתוס זה של העלאת הניצוצות הוא אחד היסודות

המכוננים של הקבלה ושל החסידות. בכל מעשה ובכל דבר במציאות חיינו יש ניצוץ של קדושה, ומשימתנו היא לגלות אותו, לחלצו מן הקליפה שהוא טמון בה ובכך להעלות אותו. מטרת בני האדם בעולם היא לתקן את הכלים, לאסוף את כל ניצוצות האור שהתפזרו, ועל ידי חיבורם ליצור אחדות במציאות. בדרך זו ניתן להבין גם את סיפור מגדל בבל. המצב הראשוני של אחדות העמים כולם מקביל למציאות הבראשיתית של כלי המכיל אור, ואילו שבירת האחדות האנושית, פיצולה והפצתה על פני הארץ מקבילה לשבירת הכלים. המציאות ההיסטורית שבה חיים עמים, תרבויות ושפות שונות, מקבילה לניצוצות הפזורים בעולם המפורק. כמה כביר הוא הרעיון הזה שבכל עם ובכל תרבות טמון ניצוץ של קדושה שיש לגלותו ולהעלותו, ועל ידי כך לתקן את המציאות ולהחזירה למצב של אחדות.

הבנה זו מושרשת עמוק בקבלה, וכבר לפני מאה שנה הגדיר כך הרב אברהם יצחק הכהן קוק (אורות הקודש, ב עמ' תקלט-תקמ) את השינויים החברתיים שהתחוללו בעולם החדש כבשורה של ממש. הוא עמד על התהליך התודעתי המתרחש באופן תפיסת עמים רבים את מקומם וסיפורם כחלק מסיפור כלל-אנושי רחב. לדבריו, בעבר "כל עדה וקהילה היתה סגורה בתחומה, על כל יחיד לא פעלה בגלוי כי אם הסביבה הקרובה שלו, ובתומו חשב כן כל יחיד וכל צבור, שהעולם הגדול הוא רק סביבתו הרוחנית והגשמית". לעומת זאת "יחידה הסגולה בעלי הדעה הגדולה, ידעו מעולם את סוד האחדות הרוחנית, ידעו שרוח האדם רוח כללי הוא". בזמן החדש "ההכרה החברתית נסבה ונתרחבה, כל יחיד מרגיש, שהנהו לא בודד, ולא סגור בתחום מיוחד לגמרי, שהוא פועל ומתפעל מהמון חוגים רבים ורחבים, מסביבות שונות וגם זרות".

אם זהו המצב, מדוע צריך היה לעבור את מסע הייסורים של פיזור המציאות? לשם מה נדרשו אלפי שנות ההיסטוריה שבהן הקיזו העמים זה את דמו של זה? למה נועדה שבירת הכלים?

ניתן להציע, על בסיס דברי הרב קוק, שלפני השבירה היה כל העולם אחד, אך גם אחיד. הפיזור והריחוק שבשבירה אפשרו לכל עם להתפתח בדרכו שלו, וכך הגענו היום לצבעוניות תרבותית-אנושית גדולה ומגוונת כל כך. זהו יסוד העושר שבמציאות. המצב האיום של אחידות נטולת אינדיווידואליות מאפיין בעיקר משטרים טוטליטריים. בספרו הקלאסי של ג'ורג' אורוול - 1984, מתוארת האחדות ש'האח הגדול' מבקש להשליט כסיוט. כך מבין הנצי"ב (העמק דבר, בראשית יא ז) את סיפור מגדל בבל. הפסוק "וַיְהִי כֹל הָאָרֶץ שָׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים" (בראשית יא א) נתפס כניסיון ליצור מגדל גדול, מעין 'אח גדול' שדואג שכולם יחשבו אותו דבר, ומתוכו יוכלו לצפות על כל בוני המגדל ולהשגיח שלא יצאו אנשים לארץ אחרת, למקום שבו יוכלו לחשוב אחרת.

עומק משמעותו של סיפור מגדל בבל הוא ההבנה שאלוהים איננו חפץ בעולם שבו כולם דומים. אלוהים מייעד אותנו לגלות את עצמיותנו, את זהותנו הייחודית כפרטים וכציבור. האתגר הגדול הוא לשמור על אינדיווידואליות בתוך חיים משותפים, לשמור על הייחודיות והעצמיות בתוך חברה מגוונת.¹

הרב והסוואמי

בספרו **מסע בשביל הלב** מתאר ר' דוד זלר את המסע האישי שעשה

1. הרב יונתן זקס בספרו **לכבוד השוני**, ירושלים 2008, עסק בהרחבה באתגר שבשימור הייחודיות של כל תרבות בעידן הגלובליזציה, בהשראת סיפור מגדל בבל.

בין תפיסות עולם שונות - יהודיות ולא־יהודיות - ועל מפגשים בין־
דתיים שאליהם הגיע עם מסר יהודי חדש ומשמעותי להבנת ייעודם
של המפגשים הללו:

כשעמדתי על הבמה ולימדתי על רוחניות יהודית ומדיטציה,
התערב סוואמי וישנו, "אוה, רבי, זה ממש כמו שאנחנו
מלמדים בחכמת היוגה. אתה רואה? כולנו באמת אחד, ואת
הכול ניתן ללמוד כאן, מן היוגה!" [השבתי לו:] "לא, סוואמי־ג',
איננו "אחד". כולנו שונים. כולנו חלקים משלמות אחת גדולה,
אך השלמות הזו תלויה בכך שכל חלק ימלא את תפקידו:
אחדות מתוך ריבוי. הקבלה מלמדת שהבריאה משולה לגוף
האנושי. גופי שלם ובריא דווקא משום שכל אבר ומערכת
בו ממלאים את תפקידם מתוך הרמוניה עם כל האחרים. כל
דת, כל עם, כל תרבות, הם כמו אבר בגופה של האנושות.
אך כדי שהאנושות כולה תהיה באמת שלמה והרמונית, כל
חלק מוכרח למלא את משימתו ובה בעת להכיר בחשיבותם
של כל האחרים. כל עם נבחר להיות אבר מסוים, עם ייעוד
מיוחד לו, לשם טובת העולם כולו. כיום אנו סובלים מאוד
מדתות שטוענות "זו הדרך היחידה ואין בלתה, וכולם צריכים
להיות כמותנו ולקבל את דרכנו". עלינו לקבל את ההבדלים
שבינינו ולטפחם, לטובת השלם כולו. (דוד זל, **מסע בשביל
הלב, אפרת תשס"ח**, עמ' 222–223)

בהמשך הדברים מציין זל ש"אם נחפש בכתבי עת רפואיים דוגמה
לחוסר גבולות ולאחדות מוחלטת, נמצא אותה במחלת הסרטן.
אין הגבולות, אין תחומים, אין גבולות - הכול אחד - אבל זה
סרטן, והמערכת עתידה למות בגלל האחדות הזו". בשיח בין־דתי

טמונה סכנה של טשטוש הייחודיות. תפיסות העידן החדש מניחות באופן סמוי כי כל הדתות דומות וכי אפשר ליצור דת אקלקטית, אוניברסלית. ההבחנה של זלר, המחויב למצוות ומקיים קשר של כבוד והדדיות עם עולם הרעיונות שהצמיח אותו ועם אנשים השונים ממנו, מהווה בשורה לדורנו: ייחודו של אדם אינו מתגלה מתוך שלילת האחר. ליהדות האותנטית, המוגדרת באמצעות גבולות של הלכה ומחשבה, יש מה להציע לעולם כולו, אך יש לה גם מה לקבל ממנו.

לקבל בלי לאבד את עצמי

אם נחזור לתחילת הפרשה נגלה דמיון מעניין בין התנועה והרצון האנושי של דור המבול לבין הדור שלאחריו, זה שכנה את מגדל בבל. פרופ' בנימין איש-שלום אומר שרצונו של דור המבול היה לברוח מההגדרות המפרידות אותו אל מקום אחדותי חדש. כך למעשה מחזיר דור המבול את העולם אחורה: הוא משחית את דרכו בתחום המוסר בכלל ובתחום המוסר המיני בפרט: אין 'שלי' ו'שלך', הכול חמס. העולם הטבעי מגיב בהתאם: המים העליונים (השמים) והמים התחתונים (הים) מתערבבים גם הם וחוזרים ונפגשים שוב במבול. ר' צדוק הכהן מלובלין כותב בכמה מקומות על הפוטנציאל המבוזבז של דור המבול, על הפספוס שהיה בו. דור המבול יכול היה להיות דור הגאולה, מפני שהוא הבין שלכול יש מקור אחד, הכול שווה. אולם אחדות שמטשטשת את השוני ומבטלת אותו לא רק שאינה גואלת את העולם – היא מביאה לחורבנו.

אנשי מגדל בבל מנסים לשחזר את המטרה של דור המבול, לגעת בשלמות האחדותית על ידי מחיקת ההבדלים – העולם הוא "שפה אחת ודברים אחדים". מכאן גם נובע הרצון לבנות

מגדל המטשטש את החלוקה בין השמים והארץ. קיום העולם תלוי ב'צמצום', בהגדרות, שמעצם טיבן מדגישות את השונה. "איזהו חכם?", שואלת המשנה בפרקי אבות (ד, א), ועונה: "הלומד מכל אדם". אולם ישנו מתח תמידי בין שמירה על הייחודיות שלי לבין יכולתי להעניק לזולת ולקבל ממנו. אנו נדרשים לאזן את המתח הזה. חשוב שאדם ידע להגדיר את גבולותיו, ידע לומר מי הוא ובמה הוא מאמין, שכן כאשר התשובות מעורפלות, אורבת סכנת אובדן הזהות, ומי שמאבד את זהותו העצמית לא יוכל גם להכיר את זולתו. על האדם להתרכז במקומו שלו. רק אם ידע להשיב לעצמו תשובות כנות לשאלה 'מי אני', יוכל גם לקבל מאחרים. כך גם לגבי חברות ועמים: רק כאשר נדע היטב מי אנחנו, נוכל לחיות בשלום עם שכנינו.

שפה ברורה

את כל הטוב שבעולם הרוחני בעינינו, באין מגרעת אחרי כל מהפכה שהשפעה זרה מחוללת, ואיך שואבים מן הכל רק את הטוב והאמת, את הישר וההגון" (אורות הקודש, ב עמ' תקמ). הרב קוק מכוון בדבריו לשאלת מקומה של היהדות בכפר הגלובלי, שאלה שמצביעה על עובדה קיימת ובלתי הפיכה. הדברים נכונים בייחוד בעידן האינטרנט, המביא לכל בית את ההכרה בקיומם ובאמונותיהם של אזרחי העולם כולו. אני מאמין כי המפגש הבין-תרבותי הוא לא הכרחי בלבד אלא בעל חשיבות רבה, שכן הן היהדות והן אומות העולם יתברכו ויתעשרו מן השיח העמוק שיתקיים ביניהן. כל דת וכל אומה מבטאות את הייחודיות שבהן, וכך גם היהדות. עלינו לפתוח את הלב וללמוד זה מזה לקבל את האורות ולהשתחרר מהקליפות.

בחזון אחרית הימים חוזרים לדבר ב'שפה ברורה'. אפשר
ש'שפה ברורה' איננה שפה אחת, אלא שפה שבה כל אחד מוכן
לזולתו, עוזר לזולתו, מבין אותו ומקבל אותו, כנבואתו של צפניה
"כִּי אֶזְאָה אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּרָה לְקֹרֵא כָּל־מִשְׁמַח ה' לְעַבְדֵי שְׂכָם
אֶחָד" (צפניה ג ט).